

Ikonografia Štefánikovho pomníka v Bratislave

autor: Ferdinand Vrábel

A n o t á c i a

Článok rozoberá ikonografiu pomníka Milana Rastislava Štefánika v Bratislave. Porovnaním, listinných a trojrozmerných prameňov, dobových svedectiev, výpovedí autora sochy Bohumila Kafku a heraldických pravidiel dospieva k záveru, že v prípade jednochvostého leva na pylóne za postavou Štefánika ide o štítonosiča resp. ochrancu malého československého štátneho znaku a zároveň aj o symbol, stelesňujúci silu a odhodlanosť československých légii bojovať za slobodu a vytvorenie vlastného štátu. Tento lev teda nezobrazuje ani českú, ani československú štátnosť (tú symbolizuje iba štátny znak chránený štítonosičom v podobe leva a dva menšie dvojchvosté levy na golieri Štefánikovej blúzy pod leteckou kombinézou), ale symboliku československých ozbrojených síl, ktorých bojové tradície v I. ČSR (1918–1938) boli vedome budované na odkaze československého dobrovoľníckeho vojska – légii v Taliansku, Francúzsku a najmä v Rusku (bitky pri Zborove, Bachmači a i.), kde boli najpočetnejšie legionárske jednotky. O budovanie, organizáciu a vojensko-politické využitie légii pre vznik vlastného spoločného štátu Slovákov a Čechov sa zaslúžil generál M. R. Štefánik v spolupráci s ďalšími zakladateľmi Československa – T. G. Masarykom a E. Benešom.

Od 4. mája 2009 stojí v Bratislave obnovená socha generála Milana Rastislava Štefánika. Monumentálne dielo sochára a Štefánikovho osobného priateľa akademického sochára Bohumila Kafku je dnes, na rozdiel od svojho pôvodného miesta na dnešnom Námestí Ľudovíta Štúra, kde krátko po svojom odhalení v roku 1938 stálo, v rovnako monumentálnom prostredí na širokom priestranstve v novej štvrti Eurovea na nábreží Dunaja. O obnovenie tohto pomníka sa zaslúžila predovšetkým Nadácia Milana Rastislava Štefánika, ktorej sa po 15-ročnom (!) úsilí podarilo svoj zámer reinstalovať túto sochu v Bratislave navzdory značnej opozícii z radov tých, ktorí Štefánikov život a dielo dodnes nepochopili, ale napriek tomu sa usilujú Štefánika si prisvojiť a jeho pôsobenie skresľovať, podobne, ako v minulosti. Proti inštalácii Kafkovho diela sa rozpútala rozsiahla publicistická antikampaň, konali sa protestné zhromaždenia, zbierali sa podpisy pod petíciu... Príznačné je, že medzi signatármi petície sa nájdu mená nielen tých, ktorí sa nepokryte hlásia k režimu vojnovnej Slovenskej republiky, ale aj viacerých bývalých komunistov. Súčasťou mnohých článkov verbujúcich proti Štefánikovej soche boli aj „zasvätené“ rozbor, ktoré sa snažili menej informovaných čitateľov pomýliť rôznymi tvrdeniami o podobe výtvarného diela a o údajných zámeroch jej českého autora aj symbolikou tohto pomníka vyjadriť „podriadenosť“ Slovenska historickým

českým krajinám, alebo „menej významný“ podiel Štefánika na vzniku Československa. Ak by to bolo len v rovine jednostranných ideologických útokov, ktoré aj tak čítajú prevažne len stúpenci niektorých takých politických strán a prúdov, ktoré v súčasnosti hlava-nehlava prehodnocujú dejiny a snažia sa ich prispôbiť na svoj obraz, bolo by to čiastočne pochopiteľné. Horšie však je, ak sa na jednej strane veľa hovorí o vlastenectve a o otázkach výchovy mládeže v duchu ideálov lásky k vlasti a hrdosti na naše významné osobnosti, ktorých pôsobenie sa nieslo v znamení hodnôt slobody a humanity, ale na druhej strane sme opakovane svedkami toho, že ani najvýznamnejší predstavitelia Bratislavy si dnes (t. j. v roku 2009) nepovažujú za povinnosť zúčastňovať sa napríklad na oslavách oslobodenia mesta 4. apríla, alebo na oslavách Slovenského národného povstania. Aj preto je potrebné sa opakovane vracat' aj k takým otázkam, ako je napríklad socha M. R. Štefánika v Bratislave a vysvetľovať skutočné súvislosti a význam tohto výtvarného diela. Pri hlbšej historickej perspektíve je to totiž práve Štefánik, ktorého osoba tvorí oblúk od revolučného pohybu slovenského národa v rokoch 1848–1849 (obaja popravení Šulekovci boli jeho príbuznými z matkinej strany), cez zápas Čechov a Slovákov za slobodu a samostatný štát v rokoch 1914–1918 a cez boj proti fašizmu v rokoch 1939–1945 (partizánske brigády M. R. Štefánika, pancierový vlak Štefánik) až po odpor proti komunistickej totalite v rokoch 1948–1989.

Zvýšená produkcia publikácií o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi po roku 1989 prispela k lepšiemu poznaniu jeho života a diela, ale ešte stále nedostatočne osvetlila niektoré problémy spojené s touto výnimočnou postavou našich dejín. Mimoriadne prínosné štefánikovské štúdie priniesli dva zborníky vydané pri Štefánikových jubileách – 120. a 130. výročí jeho narodenia.¹ Aj keď niektoré príspevky riešia aj otázku legiend a mýtizovania Štefánika a problém jeho rozporného hodnotenia,² interpretácií a „metamorfóz jeho slovenskosti“³ stále ešte je dosť aj bielych miest a niektorými otázkami sa autori alebo nezaoberajú, alebo nepovažujú za potrebné ich podrobnejšie preskúmať. Mám tu na mysli napríklad vzťah Štefánika k hlasizmu,⁴ otázku jeho postoja k veliacemu jazyku

¹ HRONSKÝ, M.–ČAPLOVIČ, M. (zostavovatelia). Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.–5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav 1999, ČAPLOVIČ, M.–FERENČUHOVÁ, B.–STANOVÁ, M. (editori). Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie. Bratislava : Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Slovenským národným archívom 2010.

² KOVÁČ, D. M. R. Štefánik – Slováč a Európan. In: HRONSKÝ–ČAPLOVIČ, ref. 1 s. 158–165. Tenže. Zápas o Štefánika v slovenskej historiografii a publicistike. ČAPLOVIČ–FERENČUHOVÁ–STANOVÁ, ref. 1, s. 75–84, MACHO, P. K formovaniu obrazu národného hrdinu prostredníctvom umeleckej literatúry. In: HRONSKÝ–ČAPLOVIČ, ref. 1 s. 202–217.

³ KŠIŇAN, M. Metamorfózy Štefánikovej slovenskosti. In: HRONSKÝ–ČAPLOVIČ, ref. 1, s. 97–115.

⁴ Viacerí autori vychádzajú z príslušnosti Štefánika k hlasistickému hnutiu, ale spochybnením tejto príslušnosti u Jozefa Škultétyho a ďalších pôvodcov sa nezaoberali. KOVÁČ, Dušan. Milan Rastislav Štefánik. Portréty.

v československých légiách, jeho publicistiku z rokov štúdií v Prahe, kritické príspevky v autonomistickej tlači o legionároch i o samotnom Štefánikovi už na začiatku dvadsiatych rokov atď. Týmito problémami sa podrobnejšie nezaoberajú ani štúdie v najnovšom zborníku dokumentov a štúdií o Štefánikovi, vydanom v roku jeho 130 výročia narodenia. Tak je to aj s problémom sochy M. R. Štefánika v Bratislave. Pritom tu ide o nesmierne zaujímavú otázku, v ktorej sa občas mýlia aj autori seriózných publikácií. Napríklad etnograf Daniel Luther vo svojej najnovšej publikácii o medzivojnovom živote v Bratislave, píše o deštrukcii Štefánikovej sochy ako o „*odstraňovaní symbolu českej štátnosti*.“⁵ Dušan Kováč sa zase domnieva, že v prípade leva išlo „*o symbol československého štátu*“.⁶ Obe tvrdenia sú však diskutabilné, veľmi ťažko obhájiteľné a ponúka sa aj oveľa pravdepodobnejší a prijateľnejší výklad symboliky leva na Štefánikovom pomníku.. Cieľom tohto príspevku je pokúsiť sa podrobnejšie rozobrať a vysvetliť ikonografiu Kafkovho diela.

Vznik diela

Prístup k Štefánikovým pomníkom u nás v minulosti i v súčasnosti názorne symbolizuje náš vzťah k našim významným osobnostiam, ktorým sme vždy boli a zdá sa, že aj dnes sme – napriek častým diskusiám o vlastenectve a potrebe lepšie poznávať našu minulosť a oboznamovať s ňou najmä mládež – veľa dlžní. Príznačné je už vôbec to, ako vlastne vznikol v Ivánke pri Dunaji prvý Štefánikov pomník, pripomínajúci jeho tragédiu. Miesto opisu dajme prehovoriť hlavnému aktérovi – generálovi Josefovi Šnejdárkovi: „*Roku 1921 som sa vrátil na Slovensko ako veliteľ bratislavskej divízie. Prišiel som práve včas: bývalý cisár Karol urobil svoj puč a ja som strážil Dunaj po celý čas, čo tá vec trvala. Bol som totiž ustanovený veliteľom 'dunajského frontu'. Raz mi oznámili z Prahy, že o tri dni príde do Bratislavy knieža Lanza di Scala, taliansky minister kolónií, aby mi odovzdal Rad talianskej koruny, ktorým ma vyznamenal taliansky kráľ... Hneď mi napadlo, že knieža, syn národa, ktorý si ctí hrdinov svojich aj cudzích, bude chcieť navštíviť miesto, kde sa zrútil náš hrdina generál Štefánik, a kde našiel smrť nielen on i príslušníci talianskej armády, ktorí ho sprevádzali. Zavolať som veliteľa bratislavského ženijného pluku a šli sme na miesto, kde pred dvoma rokmi došlo k tragickej katastrofe. Miesto sme museli hľadať peknú chvíľu, pretože aj skromný kríž, ktorý ho označoval, bol už preč. Keď sme s pomocou obyvateľov, pracujúcich tam v okolí, miesto spoľahlivo zistili, povedal som veliteľovi ženistov: 'Priateľu, dávam ti*

Budmerice : Rak, 1996, s. 16, JURČIŠINOVÁ, N. Spolupráca M. R. Štefánika s Československou jednotou počas pôsobenia v spolku Detvan v Prahe (1898-1904). In : HRONSKÝ-ČAPLOVIČ, ref. 2, s. 9–19.

⁵ LUTHER, D. Z Prešporka do Bratislavy. Bratislava: Vydavateľstvo Albert Marenčin, 2009, s. 215, 221.

⁶ KOVÁČ, ref. 2, s. 80.

*rozkaz, aby do 48 hodín stál na tomto mieste malý pomník s vytesanými menami generála Štefánika a padlých Talianov. Tento pomník musí vyzerat' tak, ako by tu stál už dva roky. Zoženieš starý blok kameňa a zariadiš všetko potrebné. Všetko čo potrebuješ dostaneš, ale pomník tu do 48 hodín musí byť.' Neuplynulo ani štyridsať hodín a pomník tam bol a vyzeral dost' staro. V určenú dobu pricestovala talianska misia. Bol som s predpísanou slávou a patričným hlučkom dekorovaný na Námestí slobody. Do Bratislavy prišli Taliani s jedným autom, plným vencov. Boli určené pre pomník generála Štefánika a jeho sprievodcov. Na mieste Štefánikovej smrti predniesol knieža dojemnú reč. Musel som pri nej myslieť na hanbu, ktorá by v očiach rytierskeho muža padla na celý náš národ vinou niekoľkých nezodpovedných funkcionárov, keby Taliani našli tragické miesto neposvätené nejakým znamením.*⁷ Uvedené Šnejdárkove slová azda ani nie je potrebné rozvádzať, dokumentujú však prístup zodpovedných ľudí na Slovensku k Štefánikovi, ktorému aj popri mnohých úlohách, ktoré Slovensko na začiatku dvadsiatych rokov muselo naliehavo riešiť, už nejaký pomník dva roky po tragédii iste mohli postaviť, keby neboli na neho prechodne zabudli. Na uvedenom mieste bol neskôr postavený pomník z dielne architekta Dušana Jurkoviča, ktorý po dočasnej devastácii po februári 1948 bol neskôr renovovaný a obec Ivánka pri Dunaji sa v súčasnosti oň aj o celý areál vzorne stará.

Pomník generála Milana Rastislava Štefánika pre Bratislavu vznikol v 30. rokoch vo verejnej súťaži, v ktorej bol najúspešnejší český sochár profesor Bohumil Kafka (1878–1942). Umelec sa so Štefánikom dôverne poznal ešte z čias ich pobytu v Paríži pred prvou svetovou vojnou. Obaja sa zblížili a spriatelili. Možno aj preto sa Kafka do súťaže prihlásil. Dielo bolo hotové v prvej polovici roku 1938 a sochár sochu, určenú pre Bratislavu, vystavil vo svojom ateliéri v Prahe – Střešovicích v dňoch 2. až 10. mája 1938, pretože socha mala také rozmery, že ju nebolo možné vystaviť v žiadnej pražskej výstavnej sieni. Na predbežnú prehliadku sochy zaslal autor osobitné pozvánky mnohým významným osobnostiam vtedajšieho politického, literárneho a umeleckého sveta, okrem iného aj senátorovi Antonovi Štefánkovi.⁸ O soche sa hodne písalo už vtedy a už v tom čase sa okolo nej vynorili dezinterpretácie, ktoré sa opakujú aj v našej súčasnosti. Tie dezinformácie sa týkajú jednak už zmieneného leva a jednak toho, ako umelec stvárnil Štefánika – najmä jeho oblečenie.

Oblečenie a postoj sochy

⁷ ŠNEJDÁREK, J. Pochoduj, nebo zemři. Praha : ELKA Press, 1994, s. 208–209, HVOJNÍK, Štefan. *Priloha Zvolenských novin zo dňa 8. 8. 2005*, s. 3.

⁸ Slovenský národný archív, fond Anton Štefánek, šk. č. 9.

Kafka na rozdiel od väčšiny iných sochárov totiž „svojho“ Štefánika neobliekol do generálskej uniformy, ale do leteckej kombinézy. Kritikmi diela je táto stránka pomníka vysvetľovaná tak, že je to nedôstojné, pretože Štefánik je „v montérkach“, že je to úmysel, aby sa zastrel jeho význam a postava „v montérkach“ samozrejme nemôže byť taká dôstojná ako v generálskej uniforme. Túto otázku, domnievam sa, nie je potrebné podrobnejšie rozvádzať, pretože ide naozaj len o zlomyseľné tvrdenie. Jednak po celom Československu boli vtedy a dnes, vďaka zmene režimu v roku 1989, opäť sú na území Slovenska i Českej republiky mnohé sochy a busty Štefánika v generálskej uniforme a jednak preto, že Štefánik sa v takejto kombinéze onoho osudného 4. mája 1919 vracal do oslobodenej vlasti a v nej aj zahynul. Štefánik lietadlo sám nepilotoval, sedel v ňom ako pasažier a ak by sa bol chcel do vlasti vrátiť v generálskej uniforme, mohol tak ako pasažier bez najmenších problémov urobiť. Keby bol lietadlo pilotoval, nebol by mal iný výber než kombinézu, ale on si ju vybral aj ako pasažier. Okrem toho každý, kto trochu pozná letcov, alebo kto slúžil na letisku, môže potvrdiť, že aj keď sú letecké vychádzkové uniformy naozaj efektné, obrovská väčšina letcov sa radšej pohybuje v leteckých kombinézach, pretože v nich nielen lietajú, ale sú aj oveľa praktickejšie ako parádne vychádzkové uniformy. Podľa predsedu Nadácie M. R. Štefánika, ktorá sa o obnovenie Štefánikovej sochy v Bratislave zaslúžila, Jána Fusku, letecká kombinéza symbolizuje aj progresívnosť vtedy nového a prudko sa rozvíjajúceho leteckého priemyslu aj novej zbrane.⁹ Samotný Kafka sa o svojom diele vyslovil nasledovne: „*Pojal jsem pomník gen. M. R. Štefánika tak, aby osobnosť tohto veľkého syna Slovenska bola vyjadrená v plném jeho hrdinském, národním a státním významu. Vytvořil jsem Štefánika jako generála ve chvíli odletu s poselstvom svobody svému lidu do domoviny.*“¹⁰ Ten poukaz na „posolstvo slobody“, je možné vzťahovať na zvinutú listinu, ktorú drží Kafkov Štefánik v pravej ruke (Pittsburská dohoda?). Vpred posunutú pravú nohu vysvetľuje J. Fuska ako symbol aktivity človeka, ktorý kráča odhodlane vpred – za svojím cieľom.

Pylón, československý štátny znak a lev

Pylón za Štefánikom mal symbolizovať československý štát, jeho jednotu a pevnosť. Dodatočne už vieme, aj keď už ten štát – Československo – od roku 1993 neexistuje, že v roku 1938 bola iná doba a práve vtedy, keď sa Štefánikova socha v Bratislave inštalovala, ohrozenie republiky v dôsledku agresívnych zámerov nacistického Nemecka a ďalších jeho susedov i domácej iredenty, zo dňa na deň vzrastalo.

⁹ FUSKA, Ján a kolektív. Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave. Vznik a znovupostavenie. Bratislava : Elán, b.r. (2010), s. 28.

¹⁰ List B. Kafku Ministerstvu školstva a národnej osvety z 15. apríla 1939. FUSKA, ref. 9, s. 28.

Na vrchole pylónu je mohutný lev stojaci na troch labách s ľavou prednou labou položenou na malý štátny znak Československej republiky. Práve tento lev v nesprávnej interpretácii, že ide o „českého leva“, symbol „českej“ či „československej“ štátnosti. Oba pojmy, ako českú, tak aj československú štátnosť dávam do úvodzoviek, pretože, ako vyplynie z ďalšieho výkladu, lev ako súčasť Štefánikovho pomníka nemá ani s jednou štátnosťou nič spoločné. Pokiaľ ide o českého leva, ktorý symbolizoval českého kráľa a územie Čiech, jeho heraldická podoba je jednoznačná: v červenom poli kráčajúci strieborný **dvojchvostý** lev, s korunou na hlave a s otvorenou tlamou s vyplazeným jazykom. Spravidla sa zdôrazňuje aj jeho pozlátená zbroj – zuby a pazúry, ako aj pozlátený vyplazený jazyk.¹¹ Pokiaľ ide o malý štátny znak Československej republiky, ten je definovaný nasledovne: „*Na červeném štítě stříbrný dvouocasý lev ve skoku v pravo hledící, úst rozžavených, s jazykem vyplazitým. drápy s čelenkou, vše zlaté barvy, nesoucí na prsou červený štítek s třemi modrými vrchy, z nichž na prostředním vyšším vztyčen jest stříbrný kříž patriarší.*“¹² Nie je celkom jasné, čo sa myslí v popise tohto znaku pod pojmom čelenka, pretože lev žiadnu čelenku nemá, má však pozlátenú korunu. Preto by asi správnejší heraldický popis mal byť nie „s čelenkou“, ale „s korunou“.

Ako vidíme, lev na pylóne nemá s českým dvojchvostým levom, ktorý sa stal aj súčasťou československého štátneho znaku – malého, stredného a veľkého ako aj štandardy prezidenta republiky,¹³ naozaj nič spoločného a donekonečna sa opakujúce tvrdenie o českom levovi možno odvodiť len z neznalosti historických súvislostí a heraldických pravidiel. Ďalšie príklady používania a zobrazovanie českého leva ako súčasť rodových či mestských erbov uvádza každá heraldická príručka alebo súpisy rodových erbov.¹⁴ Čo teda znamená lev za Štefánikovou sochou? V zásade sú možné dva výklady. Podľa prvého menej pravdepodobného, ale v zásade prípustného výkladu, odvodeného z heraldických pravidiel, ide o ochrancu štátneho znaku – štítonosiča aj keď v tomto prípade v netypickom postoji. Lev obyčajne mal na znaku, ktorý mal ako heraldický štítonosič – ochranca, obidve predné laby.¹⁵

¹¹ Zákon č. 252 ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti, § 589. In : *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Částka XLVIII, vydána 22. dubna 1920, s. 539.

¹² Tamže.

¹³ Tamže, § 5 a 6, s. 539–540.

¹⁴ SEDLÁČEK, A. Českomoravská heraldika. Praha : 1902, BÁRCZAY, O. A heraldika kézikönyve. Budapest : 1897. ILGEN, Heraldik. Berlin – Leipzig : 1912, NOVÁK, J. Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1967, HALADA, J. Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti). I–III. Praha : Akropilis, 1992.

¹⁵ VRTEL, L. Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 12, uvádza v súvislosti s erbami, že ľudské, bájne či zvieracie postavy stojace za štítom alebo – častejšie – po jeho bokoch sú nosiči a strážcovia. Ak postavy stoja vedľa štítu, no nedotýkajú sa ho, hovoríme o strážcoch, ak sa ho dotýkajú,

Ako jeden z príkladov tu môžem uviesť leva chrániaceho mestský erb Bratislavy na fontáne pred Starou tržnicou na Námestí SNP v Bratislave. Podľa druhého, pravdepodobnejšieho výkladu, symbolizuje lev silu a odhodlanosť brániť svoj štát. To je zdôraznené aj tým, že lev má ľavú prednú labu položenú na malom štátnom znaku. Skúste levovi s rozďavenou tlamou niečo, čo si chráni labou, vyrvať!¹⁶ Leva, kráľa zvierat, symbol odvahy a a neohrozenosti možno chápať ako stelesnenie československých légii, organizovaných hlavne M. R. Štefánikom, vďaka ktorým slobodný československý štát vznikol.¹⁷ Pritom je príznačné, že na symboloch a historických zástavách rôznych organizačných útvarov légii bol práve český lev (teda dvojchvostý kráčajúci heraldický lev) – napríklad u Českej družiny v Rusku, u Roty Nazdar vo Francúzsku či aj na zástave 7. streleckého pluku „Tatranského“ v Rusku. Sám autor diela, ktorý je asi najpovolanejší na výklad toho, s akým zámerom stvárnil Štefánikov pamätník práve tak, ako ho stvárnil, o tom napísal: „*Tuto postavu hrdiny doplnil jsem alegorickým lvem na pylonu, stojícím za sochou generálovou. Lev je prastarý symbol síly a důstojnosti a takto pojat se vyskytuje v přechytných uměleckých dílech různých dob a národů. Na první pohled je zřejmo, že to není stylizovaný heraldický lev Český, ten by musel býti vztyčen, ve skoku, s korunkou na hlavě, s vyplazitým jazykem a dvojocasý.*“¹⁸

Na Štefánikovej soche máme celkom štyroch levov, jedného jednochvostého neheraldického na pylóne a troch heraldických, dvojchvostých. Jeden z nich je na malom štátnom znaku, a dva sú na golieri Štefánikovej blúzy pod leteckou kombinézou a tá vlastne symbolizuje, že sa do vlasti vracia aj ako francúzsky generál aj ako československý minister vojny.

Okrem ikonografie Štefánikovho pomníka má veľký význam aj miesto, kde je umiestnený. Aj okolo tejto otázky boli vášnivé polemiky a veľké spory. To je už však iná otázka, ktorú v súvislosti s problémom leva a toho, čo symbolizuje, v tomto príspevku riešiť nemožno.¹⁹ Okolo podoby sochy a jej umiestnenia boli veľké spory a vášnivé diskusie aj v roku 1938. Milan Hodža zdôraznil význam toho, že Štefánikova socha bude stáť na mieste bývalého Korunovačného pahorka a súsošia Márie Terézie nasledovne: „*Utešené námestie hlavného*

hovoríme o nosičoch. Domnievam sa však, žeako v prípade leva na Štefánikovom pomníku, tak aj v prípade leva s mestským erbom Bratislavy, ide o ochrancu, strážcu, aj keď sa levy erbov dotýkajú. Podľa Vrteľa nadobúdajú v novovekej heraldike stále väčší význam vedľajšie súčasti erbu – okrem iného aj strážcovia, nosiči. Tamže, s. 155.

¹⁶ Pôvodne v roku 1938 a stála na dnešnom Námestí Ludovíta Štúra v miestach, kde teraz stojí súsošie Štúrovci. Traduje sa, že keď nacistické Nemecko obsadilo bratislavskú Petržalku, z druhého brehu Dunaja bolo dobre vidieť leva na pylóne. Zbadal ho pri svojej návšteve aj Adolf Hitler a údajne vyslovil vetu: „**Stefanik kann bleiben, aber die Katze muss weg!**“

¹⁷ FUSKA, ref. 9, s. 28–29.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Len ako kuriozitu tu uvediem „poéziu“ na túto tému uverejnenú v jednom dvojtýždenníku: „*Lev pred SND. Nech si vrčí doma v Prahe/ pred kasárňou pri búde/ na nás lev, lion či ľový/ – viac už revať nebude!... Nech sa vráti - naspäť domov/ od Dunaja spod Tatry/ zvierat s letcom pred kultúru/ - nikde v svete nepatrí!!!*“

mesta Slovenska, na nábřeží nášho Dunaja, čaká na svojho vznešeného host'a, na svoju ozdobu: na pomník generála Štefánika. Kedysi hrdo sa tam vypínal pomník cisárovnej a kráľovnej Márie Terézie. Bol pomníkom našej poroby: hrdá a spupná kráľovná opierala sa na zbraň maďarskej šľachty. To bol náš osud. Spravodlivý beh dejín odplavil Máriu Teréziu a jej hrdý rod. Na jej miesto prichodí ktosi, kto je väčší ako ona, blíži sa ten, v kom stelesnený bol duch, čo zmietol zo sveta habsburgovcov a celý ten spráchnivelý svet. Lebo taký je beh sveta, že začína sa nová história. Padol Habsburg a ešte i mŕtvy vládne a dejstvuje Slovák – Kopaničiar z Košarísk“.²⁰ Hodža v čase, keď sa aj nad Štefánikovým dielom – Československou republikou – hromadili mračná, považoval za najdôležitejšie pripomenúť, že slovenské oslobodenie je „nerozlučne a na večné veky“ spojené s menom a s prácou generála Štefánika.²¹

Diskusie o podobe a umiestnení obnoveného Štefánikovho pomníka, ktoré sa v minulých rokoch obnovili s rovnakou vehemenciou, ak nie ešte väčšou, ako v roku 1938, nesvedčia o tom, že by sme sa boli z dejín poučili. Domnievam, sa, že nech boli vyjadrenia ako laikov, tak aj niektorých odborníkov akokoľvek odmietavé, pokiaľ ide o výber nového miesta pre Štefánikov pomník v Bratislave, každý, kto sa prechádza po nábřeží Dunaja v okolí pomníka, ak bude úprimný, môže potvrdiť, že socha dôstojne zapadá do veľkoryso riešeného priestoru vo štvrti Eurovea a ani to „zvierá“ a ani ten „letec“ nepôsobia rušivo z perspektívy či už od nového Slovenského národného divadla alebo od Dunaja.

Parametre Štefánikovho pomníka v Bratislave

Bronzová postava M. R. Štefánika je vysoká 740 cm, váži 6000 kg a stojí na podstavci vysokom 344 cm. Socha je samonosná bez výstuží a keďže Bratislava je známa aj tým, že v nej duje často silný vietor, mala by odolať sile vetra s rýchlosťou až 200 kilometrov za hodinu. Hlavný pylón je vysoký 21,6 metra a sú na ňom umiestnené tri bronzové tabule. Cínovo-bronzový lev je dlhý 640 cm, jeho výška s podstavcom má 420 cm a jeho celková hmotnosť je 5900 kg.²²

Len pre úplnosť dodávam, že jeden zmenšený tretinový model tejto sochy (vysokej 740 cm, tretinové modely majú 248 cm) sa nachádza v Prahe pred Štefánikovou hviezdárňou na Petříne a druhý tretinový model tejto sochy je v južnom Francúzsku v mestečku Paulhan²³,

²⁰ HODŽA, Milan. Štefánik – nová história. In: OSUSKÝ, Štefan–PAVLŮ, Bohdan (red.). Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy. Praha : L. Mazáč, 1938, s. 7

²¹ Tamže, s. 10.

²² FUSKA, ref. 9, s. 55, 72–73.

²³ Pôvodne stála v záhradách Tuilleries v Paríži.

čo má hlboký symbolický význam, pretože neďaleko od Paulhanu, v Pézenas sa narodil kapitán Louis Paulhan, prvý letec, ktorý preletel v roku 1910 kanál La Manche a počas prvej svetovej vojny bol vojenským pilotom na srbskom fronte a práve on previezol zraneného a chorého Štefánika z Prištiny cez Dinárske Alpy a Albánsko a do Talianska, kde sa potom liečil v nemocnici.²⁴ Zmenšený model rovnakej sochy je aj na nádvorí rodného domu M. R. Štefánika, dnes jeho múzea na Košariskách.

Štefánik bol nepochybne zložitá a mnohvrstevnatá osobnosť. Excelentný novinár a ostrý kritik horlivých stúpcov jednotného československého národa za prvej republiky Laco Novomeský jeho výnimočný zjav a jednoznačnú nezaraditeľnosť výborne vystihol vo svojej recenzii dvojzväzkového diela, prinášajúceho dokumenty a spomienky súčasníkov na Štefánika: „...*Slovenský vlastenec, pofrancúzštený citom, zmyšľaním i občianstvom. Prívrženec jednoty Slovákov a Čechov ako slovenskej existenčnej potreby – Čechoslovák – s náruživým odporom proti horlivosti česko-slovenských zjednocovateľov. Odporca československého zjednotenia, ktorý však nedovoľuje utvorenie samostatných slovenských jednotiek so slovenskými dôstojníkmi, a prikazuje spoločnú službu v jednotnej armáde. Odporca slovenského separatizovania sa, ktorý však úzkostlivo dbá na to, aby Slováci v zahraničnom odboji vynikali pri Čechoch odvahou a húževnatosťou, keď nemôžu vyniknúť množstvom, a tak si zaslúžili meno a miesto v tomto zápase. Dôsledný prívrženec slovenskej účasti v oslobodzovacom boji, ktorý však hovorí po amerických zhromaždeniach po česky,*²⁵ *alebo neváhal by nechať odboju len české označenie, aby nekomplikoval vec, ktorá stála v tých časoch ponad všetky národné odlišnosti. Slovenský národovec – načo vypisovať, ako je oddaný citom i činom svojej trojmiliónovej fajte? – avšak tým istým citom a takými istými húževnatými činmi je oddaný aj Srbom, Čechom, najviacej Francúzom... Každý si môže Štefánika prisvojiť: konzervatívec i pokrokár, veriaci i bezbožník, šovinista i protinacionalista, Čechoslovák i separatista, keď pri dobrej vôli spočinie na vonkajšom*

²⁴ FUSKA, ref. 9, s. 30.

²⁵ Tu je Novomeský nepresný. Štefánik v USA rozprával aj po slovensky, napríklad v Chicagu. Milan GETTING, *Z rozpomienok na Dr. Milana Rastislava Štefánika*. In: Š. OSUSKÝ–B. PAVLŮ, ref. 20, s. 139–155, 152–153. Hoci Getting píše, že Štefánik pri každom verejnom vystúpení v New Yorku vždy hovoril po česky, redakcia v poznámke č. 1 na strane 153 uvádza: „*Tvrdenie toto je v rozpore so spomienkami iných. V Chicagu na pr. v stredisku Čechov, mal Štefánik reč na veľkom zhromaždení Čechov a Slovákov 14. októbra 1917. Medzi rečou odrazu vraví: 'Odpusťte, že hovorím slovensky, však mi nezazlievate. Nerobím to naschvál, ale i preto, že mi to moje srdce našeptalo. Ani nechcem tým našu srdcovú i ideovú jednotu zdôrazňovať, lebo by sa to mohlo vysvetľovať, že tomu sami neveríme. (Vid' zborníček Národní hrdina Dr. M. R. Štefánik, red. Karel J. Zákoucký, str. 96).*“ Redaktori prehliadli, že Getting hovorí o New Yorku a oni sa odvolávajú na udalosť týkajúcu sa Chicaga. Striedavé používanie slovenčiny a češtiny je však úplne v duchu hlasizmu: robili tak v rôznych obdobiach aj Šrobár, Hodža, Štefánek a ďalší predstavitelia tohto hnutia. O slávnosti v Chicagu pozri František HÁJÍČEK, *Milan Rastislav Štefánik v Chicagu*. Tamže, s. 259–261.

*vzhľade jeho činov a na literách jeho slov... Slovenského patriota zavrhuje Francúz Štefánik; odrodilého svetoobčana jeho národné povedomie. Nacionálny egocentrizmus popiera jeho svetovosť, proti svetáckosti polemizuje jeho horúci vzťah k Slovensku. Čechoslováctvu odporuje jeho dôraz na svojráze a odlišnosti Slovákov a Čechov, slovenskému čechofóbskemu separatizmu zas prízvuk, ktorý kládol na osudovú spolupatričnosť oboch národov. Reakčnú regresívnosť pranieruje jeho pokrokárstvo; zasmušilých pokrokárov zas jeho konzervatívnosť. Katolíckej neznášanlivosti môže prekážať jeho protestantstvo, evanjelickú úzkoprsosť popiera tým, že prvý začal styky nového štátu s Vatikánom...*²⁶

Pôvodná bratislavská Štefánikova socha z roku 1938 ako stelesnenie demokratického Československa, boja Čechov a Slovákov za slobodu a demokraciu samozrejme neodolala dvom totalitným režimom, ktorým myšlienky, ktoré symbolizovala, neboli po chuti. Príznačné je už to, že sa v septembri 1938 zišla v Bratislave komisia na čele s B. Kafkom, ktorá dohotovené dielo prevzala po odbornej stránke. Ale po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 sa už žiadne odhalenie sochy nekonalo. To akoby predznamenal nasledujúce smutné osudy tohto pomníka. Už v roku 1940 bol z pomníka odstránený lev a neskôr sa zlikvidoval aj pylón. Socha tam stála až do roku 1954, kedy bola na príkaz predstaviteľov komunistického režimu odstránená a dnes je stratená. Pravdepodobne ju roztavili. Pylón s levom chrániacim už nový socialistický československý štátny znak bol v roku 1988 znovu postavený pred Slovenským národným múzeom ale už bez Štefánikovej sochy ako Pamätník československej štátnosti. Pri ňom sa konávali bratislavské oslavy 28. októbra, naposledy v roku 2008.

A práve to, že sa žiadne odhalenie Kafkovej sochy M. R. Štefánika v Bratislave neuskutočnilo, možno prispelo k mnohým dezinterpretáciám tohto diela pretrvávajúcim až do našej súčasnosti. Ak by sa postavenie sochy realizovalo v inej dobe ako v čase pred Mníchovom a ak by sa nejaká slávnosť bola uskutočnila, možno by zainteresovaní boli podrobne vysvetlili aj význam a symboliku jednotlivých súčastí pamätníka. Nevedno, ako by sa takéto odhalenie bolo uskutočnilo a aký by bol býval program. O tom možno len špekulovať. Môžeme si však vypomôcť programom slávnosti odhalenia Štefánikovej sochy v Spišskej Novej Vsi, ktorá sa uskutočnila v dňoch 4. – 5. júla 1929. Autorom tamojšej sochy

²⁶ Novomeský to napísal v recenzii dvojzväzkového zborníka dokumentov o Štefánikovi, ktorý redigovali: Š. Osuský, B. Pavlů, L. Bartušek, J. Smrek. Vydal L. Mazáč v Prahe 1938, ref. 20. NOVOMESKÝ, L. *Pri pomníku známeho vojaka*. In: *Publicistika zväzok IV, 1938-1944, Slávnosť istoty, Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení 1938 - 1944*, Nakladateľstvo Epocha, Bratislava 1970, s. 163 – 165. Vyšlo pôvodne: In: *Elán IX (1938– 1939)*, č. 4, december 1938, 3 - 4 pod pseudonymom Pavel Havran.

bol bratislavský maliar Andrej Kováčik.²⁷ Je veľmi zaujímavé, že Kováčik sa zúčastnil aj na súťaži Výboru pre postavenie pomníka generálovi Štefánikovi v Bratislave, ale jeho projekt zaslaný do anonymnej súťaže pod heslom „Héros“ neuspel. Kováčik tu predložil niekoľko variánt návrhu sochy, okrem iného aj v leteckej kombinéze, s levom či orlom, Staročechom a Staroslovákom, resp. postavami legionárov. Slávnostné odhalenie Štefánikovej sochy v Spišskej Novej Vsi²⁸ sa uskutočnilo podľa nasledovného scenára: 4. júla sa o 18. hodine v Spišskej Novej Vsi konal koncert vojenskej hudby pešieho pluku č. 37 z Levoče a o 20. hodine sa v Mestskom divadle uskutočnilo divadelné predstavenie Medkovej legionárskej hry „Plukovník Švec“. Pred predstavením mal slávnostný príhovor major gšt. František Hála. Nasledujúci deň, 5. júla 1929, bol o 6. hodine ráno slávnostný budíček, o ktorý sa postarala hudba 37. pešieho pluku. O 9. hodine už miestni hodnostári privítali hostí na železničnej stanici a tí si od 9. 15 potom prezreli Podtatranskú výstavu.

Samotné odhalenie Štefánikovej sochy v Spišskej Novej Vsi sa začalo o 11. hodine fanfarami z Libuše v podaní hudby 37. pešieho pluku. Slávnosť otvoril predseda Miestneho odboru Matice slovenskej Fraňo Bajtoš. Tajomník tej istej inštitúcie Peter Maxon oboznámil prítomných s krátkymi dejinami vzniku sochy a prečítal pamätnú listinu o jej postavení. Spevokol východoslovenských učiteľov potom zaspieval skladbu „Sviatok Slovenska“ autorov Krčméryho a Bellu. Slávnostný prejav mal splnomocnený minister a československý vyslanec v Paríži, Štefan Osuský. Za československú vládu prehovoril minister školstva a národnej osvety Anton Štefánek a prejavy preniesli aj ďalší rečníci. Po novom vystúpení Spevokolu východoslovenských učiteľov odovzdal predseda Mo Ms F. Bajtoš sochu starostovi mesta Jozefovi Bačánimu. Na záver slávnosti zazneli štátne hymny a pred Mestským domom sa uskutočnilo defilé vojska. Na záver slávnosti sa uskutočnil slávnostný obed v mestskej Redute. Pri tejto príležitosti bolo mesto vyzdobené národnými prápormi.²⁹ Podľa podobného scenára by sa bola pravdepodobne uskutočnila aj slávnosť odhalenia Štefánikovej sochy v Bratislave; možno by len kultúrny program bol bohatší a bolo by prítomných viacej oficiálnych civilných i vojenských predstaviteľov.

Obrazové prílohy, foto č. 2 - 5 autor) :

1/ Pôvodný pomník M. R. Štefánika na bývalom Korunovačnom námestí v Bratislave.

(Reprodukcia prevzatá z knihy J. Fuskú.)

²⁷ Výtvarný archív Slovenskej národnej galérie v Bratislave, fond Andrej Kováčik, inv. č. 14–17.

²⁸ Túto Štefánikovu sochu odstránili už v roku 1948 a je stratená. Pravdepodobne ju zničili. Po roku 1989 sa po nej istý čas pátralo, ale bezúspešne.

²⁹ O slávnosti informoval podrobne Slovenský denník 6. júla 1929.

- 2/ a - c Reprodukcie z knihy D. Luthera: Z Prešporka do Bratislavy, s. 215 a 221.
- 3/ Súčasný pomník v štvrti Eurovea v Bratislave.
- 4/ Heraldické stvárnenia českého leva.
- 5/ Lev – štítonosič, chrániaci erb mesta Bratislavy, Námestie SNP.
- 6/ Jeden z dvoch levov – štítonosičov na pôvodnej budove Policajného riaditeľstva v Bratislave na Špitálskej ulici.